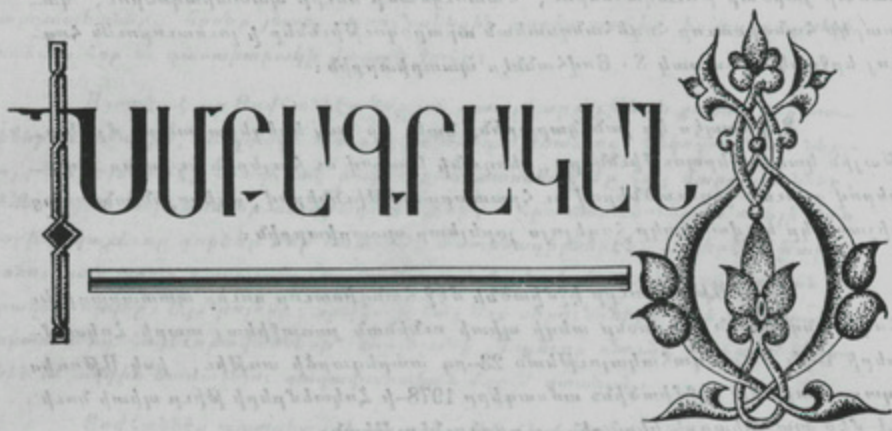

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԿՈԼՈՏ

Յետադարձ ակնարկով մը, ամէն անգամ որ մեր յիշողութիւնը կը նայի դէպի մեր եկեղեցիի մեծ դէմքերը, սուրբ հայրապետներու երկնակամարին վերը կը տեսնէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը եւ անոր երկու կողմերը՝ Մեծն Ներսէսը, Սահակ Պարթեւը, Մեսրոպ Մաշտոցը, Թարգմանիչ վարդապետները եւ երկար շարքը անոնց, որոնք առաքելական շունչով, աւետարանական լոյսով եւ հայ գիրին հրաշքով լեցուցին մեր եկեղեցին։ Մեր յիշողութիւնը կը փնտռէ զանոնք հին անցեալին մէջ, կարծէք ժամանակի ոսկեգոծումը անհրաժեշտ ըլլար որպէսզի հանչնայինք անոնց մէջ մեծութեան դրոշմը։ Կարծէք թէ Հայուն Աստուածը մեր ժողովուրդի ծոռէն յառուցած ըլլար մեծ առաջնորդներ ժամանակի եւ մեր պատմութեան հեռաւոր անցեալին մէջ միայն։

Ընդհանուր այս տպաւորութիւնը կը փոխուի սակայն, երբ գիտնանք իրենց արժանի բարձրութեան վրայ տեսնել մեր ժամանակներուն աւելի մօտ մեծութիւններ, որոնց շարքը կ'երկարի մինչեւ այսօր։ Անոնցմէ մին է անտարակոյս Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքը։

Կ'արժէ որ Հայութիւնը ամբողջ, արձագանգելով Կ. Պոլսոյ Շնորհիք Պատրիարքի կոչին եւ Ամենայն Հայոց Հայրապետի հրաւերին, հանչնայ Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքին մէջ, տասնութերորդ դարու առաջին կէսի մեծ դէմքը եւ բացառիկ առաջնորդը եւ դասէ գոյն մեր լուսաւորիչներու շարքին։ Եկած է ատենը որ հաւատանք թէ Նախախնամութեան Աջը երկարած է շարունակ ուշալի իր «փոքր հօտը» եւ թէ Լուսաւորչի տեսիլքը շարունակուած է

աչֆին մէջ անոնց. որոնք վստահած են աստուածային խոստումն մին. «*Մի՛ երկնէիր՝ զի ընդ քեզ եմ. մի՛ խաբիր՝ զի ես եմ Աստուած քո, որ զօրացուցի զքեզ*» (Եսայի ԽԱ. 10):

Ամէն անգամ որ տիրող օտար պետութեան ճնշումը խեղդել ուզած է մեր ձայնը կամ տկարացուցած՝ մեր յոյսը, մեր եկեղեցիի խորանը բարձրացած է տեսիլի մարդ մը, ամրապնդելու համար մեր հաւատքը եւ վերականգնելու համար մեր վստահութիւնը: Եւ մեր ժողովուրդը անմիջապէս ճանչցած է հովիւը իր ձայնի հարագատու քենէն ու հետեւած անոր:

Վանֆէ մը կրնար գալ այդ ձայնը, 1715-ին, որովհետեւ օսմանեան եւ պարսկական այդ մութ օրերուն, մեսրոպեան գերբայաստան գտած էր վանֆի խոնար պատերու ետին, Հայաստանի արեւելեան եւ արեւմտեան մասերուն մէջ, նմանապէս: Վանֆէն էր դարոցն ու համալսարանը, կեդրոնը գրչութեան և արուեստի, ժողովութեան եւ գրականութեան: Կոյոտ աշակերտն էր իր ժամանակի մեծ վարդապետին՝ Վարդան Բաղիշեցիի, որ համալսարանի աստիճանին բարձրացուցած էր Ամրտոյու վանքը, վերականգնելով այնտեղ ուսուցումը նաեւ «արտաֆին գրեանց», այսինքն հմաստասիրութեան: Ուրիշ վանֆի մը վերականգնումը եղաւ եկեղեցական կեանքի իր անդրանիկ իրագործումը: Ամուր կերպով հիմնադրուած հոգեւոր եւ մտաւոր իր զարգացումը առաջին իր պտուղները տուաւ Մշոյ Ս. Կարապետ վանֆին մէջ, ուրիշ կու գար ան Պոլիս, ոչ թէ պատրիարքական փառքի տենչէն մղուած. այլ Լուսաւորչահաստատ Ս. Կարապետը վերանորոգելու համար անհրաժեշտ գումարներ հանգանակելու:

Երկու անգամ եկաւ Պոլիս. նախ Մշոյ Ս. Կարապետ վանֆին եւ երկրորդ՝ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանֆին համար: Երկու անգամ ալ՝ միակ մտահոգութեամբ մը. իր պերճախօս ձայնը բարձրացնելու որպէսզի զգաստութեան հրաւիրէ մեծատունները եւ անոնց օգնութեամբ վերահաստատէ Հայոց մեծ վանքերը իրենց փառքին եւ առաքելութեան մէջ:

Անտարակոյս որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի նման, տեսած էր ան թէ ժողովուրդի մը գիտակցութիւնը կը մնայ պայծառ հոգեկան իր արժէքներու տեսական հաղորդութեամբ եւ թէ հոգեկան գանձին ապաստանարաններուն՝ վանքերուն զօրացումով եւ կազմակերպութեամբ միայն կարելի պիտի ըլլայ դիմանալ. դիմանալ Խալաժանֆին, ճնշումին, տգիտութեան եւ օտար ֆարդչութիւններու գրոհին դիմաց: Եւ այս եղաւ իր հեղինակաւոր կոչը եկեղեցիներու բեմերէն:

Իր գուրգուրանքին մեծ առարկան եղաւ Հայ Երուսաղէմը: Ինչպէս մեր Տէրը երկրաւոր իր առաքելութեան ձեռնարկեց վտարելով վանառականները Աստուծոյ Տաճարէն, այնպէս ալ Կոյոտ, իր առաքելութիւնը սկսաւ Երուսաղէմի մէջ, ուր «վէֆիլ»ներ եւ «պապա»ներ, եկած աշխարհական գործերու եւ վարչական փորձառութիւններու իրենց հաւակնութիւններով, պարտքերու տակ խեղդած էին Պատրիարքական փառաւոր Աթոռը: Կոյոտ փրկիչը եղաւ Հայ Երուսաղէմին, երբ փշրեց «հասարակաց կնիք»ը, վտա-

րեց «վէֆիլ»ները, ապահովեց պարտքերուն վճարումը, եւ Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռին վրայ հաստատեց իր դասընկերը եւ գործակիցը՝ Գրիգոր «Աստուածաբան Վարդապետն», իրոշակաւոր իբրեւ «Շղթայակիր» Պատրիարք:

Կոյոտ՝ Պոլսոյ եւ Շղթայակիր՝ Երուսաղէմի Աթոռին վրայ, երկուքն ալ տակաւին չհասած քառասուն տարեկանի, իրենց գլխաւոր մտադրութիւնը կ'ընեն վերահաստատել Երուսաղէմը իր փառքին մէջ: «Եւ հիմա կանգ ահաւասիկ ծառայութեան պաշտօնին մէջ Սուրբ Տունին գորութեանն Տիրոջ, կապուած իրարու հոգիով եւ մարմնով եւ եղանակ ողորմութեան արժանի փրկելու համար Ս. Աթոռը»:

Ուրբ տարիներ Գրիգոր Պատրիարքի վզին ծանրացող շրջաբան յաջողեցաւ կապել ազգին սիրտն ու հոգին վերածնած Հայ Երուսաղէմին, շնորհիւ Կոյոտ Պատրիարքի մեծ հովանաւորութեան եւ գուրգուրանքին, որ չտկարացաւ բնաւ, երեսուն տարիներ շարունակ: Այնքան առաջնակարգ նկատուեցաւ Երուսաղէմը, որ Շղթայակիրն Գրիգոր, 1737-ին հրաժարեցաւ Ս. Էջմիածինի Կաթողիկոսութենէն, որուն կոչուեցաւ ազգին ընտրութեամբ եւ շարունակեց ըլլալ Երուսաղէմի բարեկարգիչը եւ փրկիչը:

Կոյոտ չուզեց զրկել Մայր Աթոռը իր գլխաւոր գործակիցի տաղանդէն՝ նախընտրութեան մը հաշւոյն, ի նպաստ Երուսաղէմի. ան հոգաց նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւնը, զոր կատարեց Պոլսոյ մէջ: Պոլսոյ Մայր Եկեղեցիին մէջ օծուեցաւ վեհափառ Հայրապետը՝ Կարապետ Կաթողիկոս եւ նոյն եկեղեցիին մէջ եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ Կոյոտ Պատրիարքը, որ վաւարած էր Պատրիարքութիւնը տասներկու տարիներ՝ իբրեւ Վարդապետ Եկեղեցւոյ:

Եպիսկոպոսութեան աստիճանը եւ արժութեան պատիւը ոչինչ փոխեցին իր մեծութենէն որ իրագործած էր վարդապետական իր շնորհներով: Իր իրագործումները՝ վերականգնումը երկու Պատրիարքական Աթոռներուն եւ հոգատարութիւնը Մայր Աթոռին, պտուղը եղան վարդապետական իր քարոզչութեան. հոյսօսքին: Ոչինչ զրեց, բայց շարունակ խօսեցաւ, «հրաբորբոք եւ աստուածաբան քարոզութեամբ նորին»: Աստուածաշունչ իր ուսերը վառեցին բոցը հայ ինքնագիտակցութեան եւ, հրաշագործ հաւատքին ոյժով, մղեցին մեծատունն ու ազատը վերականգնելու Հայ Եկեղեցիին փառքը, ամէն տեղ:

Իր հովանաւորութեամբ զարգացաւ քարգմանչական գրականութեան նոր տարածում մը, որ, Ոսկեդարու գրական ծաղկումին նման, հայ միտքին բերաւ զարթօն մը: Ինչպէս հեճեւորդ դարուն, Աստուածաշունչին հետ քարգմանուեցան եկեղեցւոյ Հայրերու մեկնողական եւ աստուածաբանական գործերը յունարէնէ եւ ասորերէնէ, նոյնպէս, Կոյոտի նախաձեռնութեամբ յատիներէնէ քարգմանուեցան մեկնութիւններ եւ աստուածաբանական տեսութիւններ, որոնք արբնցուցին քմբած հետաքրքրութիւնը իրեն ծամանակակից եկեղեցական դասին: Տակաւին միամիտ հաւատքի այն դարն էր, երբ Կաթողիկ միախնայրներ կ'ընդունուէին իբրեւ քրիստոնէական հաւատքի քարոզիչներ եւ Հայ

Եկեղեցիի բեմերը կը բարձրանային աւետարանելու համար Քրիստոսի պատգամը հաւատացեալ մեր ժողովուրդին: Մեր եկեղեցին տեղ կու տար անոնց իր ծոցին մէջ՝ իբրեւ լուսաւորեալ աթոյեաններ նոյն քրիստոնէական հաւատքին, որուն համար ապրած եւ յաճախ նահատակուած էր Հայ եկեղեցին: Իսկ Կոլոտ Պատրիարք անոնց բերած աստուածաբանական գործերու կարելւոյնքը թարգմանել կու տար հայերէնի, որպէսզի «թարգմանութեամբ եւ ածանցեցմամբ», կ'ըսէ ան, «այլոցն փարթամութեամբ զազգն իմ եւ զիս բարթամեցուցից...»:

Երանելի օրեր, երբ «մարդոքութեան» ախտը չէր դրսեւորած իր տգեղ դիմագիծը, երբ տկար եւ հալածուած եկեղեցիներ կը նայէին դէպի Կաթողիկ եկեղեցին լոյսի եւ գիտութեան ի խնդիր, առանց խտրականութեան եւ այն վստահութեամբ թէ Արեւմուտէն պիտի գար քրիստոնէութեան փրկութիւնը: Թէեւ Կոլոտ Պատրիարք Սկոթի «Աստուածաբանութեան» մասին գրեց թէ «ի մէջ ծաղկանց գեղինն ունի բուսուցեալ», սակայն չկասկածեցաւ ընաւ թէ միսիոնարներու առաքելութեան արդիւնքը պիտի ըլլար երկպառակութեան սերմեր ցանել Հայ եկեղեցիի անդաստանէն ներս, ի վերջոյ տկարացնելու համար զայն:

Կոլոտ լայն տեսիլքի մարդ էր: Երեսուն տարի ան հոգաց եւ նիւթեց, առանց շեղելու հիմնական իր նպատակէն. ազգային գիտակցութիւնը ուժեղացնել ուսման տարածումով եւ հաւատքի լոյսով: Ինչ փոյթ եթէ իր մեծ նպատակի իրագործման ճամբուն վրայ պէտք ըլլար հայ միտքի խմորը մակարդել լատինական գիտութեամբ:

Նոյն նպատակի ճամբուն վրայ, Կոլոտի մեծ իրագործումը եղաւ Սկիւտարի Հեմարանը: Ամբողջու համալսարանի մակարդակով «դպրատուն» մը հաստատուեցաւ Երուսաղէմի «հոգեւոր» ին տեղը, ուսուցանելու համար աստուածաբանութիւն եւ իմաստասիրութիւն, Ս. Գիրք եւ մեկնութիւն, հոգեւորական ծառայութեան եւ ուսուցչական ասպարէզին համար պատրաստուող երիտասարդութեան. «Նոր Ոսկերեքան եւ կրկին աստուածաբան», Հեմարանի հիմնադիրը, մինչեւ իր մահը, եղաւ ուսուցիչ, սկըզբունք ունենալով «մի՛ երբեք վերջանալ յուսումնասիրութենէ եւ ի դաստանդութենէ»: Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքի շունչով եւ լայն գիտութեամբ զարգացան քանիքս վարդապետներ, որոնք շարունակեցին եւ տարածեցին իրենց Մեծ Վարդապետին սրբազան առաքելութիւնը:

Կոլոտի ձեռնարկներէն նոյնքան կարեւորութեամբ արժանի է յիշատակութեան գրասէր Պատրիարքին հաստատած Մատենադարանը: Պատրիարքարանին կից, ինչպէս նաեւ Սկիւտարի Հեմարանին մօտ, ան հաւաքել տուաւ ինչ որ կրցաւ գտնել Երուսաղէմի եւ տպագիր մատենագրութենէն եւ օտար, գլխաւորաբար լատիններէն եւ իտալերէն գիրքերէն, կազմելու համար մեծ քանակ մը անցեալի եւ իր ժամանակի ծանօթութիւններուն «տաւտօգտակար եւ պիտանի բանասիրաց»:

Յովհաննէս Կոլոտ եւ իր անմիջական գործակիցը՝ Բրիգոր Շիրազակի, շինարարական աշխատանքով եւ կրթական ի-

բազործումներով զարթօնք մը ստեղծեցին մեր պատմութեան ամենէն դժուարին օրերուն: Ճնշումի եւ խաւարի, փաշայական կասկաստարութեան եւ հետզհետէ ծանրացող կեդեփումներու տարիներուն, անոնք բերին ապրելու եւ ստեղծագործելու մեր կամքին հրաշագործ վնասականութիւնը եւ մեր յաւիտենական տեսիլքին յոյսը: Յարութեան շունչով մը լեցուցին եկեղեցին եւ մեր ժողովուրդը: Արժան է որ աւելի մօտէն փանջնանք անոնց անձն ու վաստակը:

Մենք, մի քանի այս ընդգծումներով, ուզեցինք շեշտել կարեւորութիւնը յոբելիական տարիին, «նուիրում լուսարնակ Տ. Յովհաննէս Կոյոս Պատրիարքի իրագործումներուն պանծացման»: Կը հաւատանք թէ Կոյոսով սկսած լուսաւորութեան շարժումն էր որ ազատագրեց Հայ հոգիի այն ոյժերը, որոնք պիտի ձգտէին ազգային ազատութեան մեծ իտելիին: Անոր խօսքն էր որ շարժման մէջ դրաւ մեր ինքնանաճաչումը իբրեւ մշակոյթի ժողովուրդ եւ մեր ինքնագնահատումը իբրեւ ինքնութիւն ունեցող Ազգ: Ան վերականգնեց մեր հպարտութիւնը: Վանքերու եւ եկեղեցիներու վերաշինութեամբ, ան անգամ մը եւս Միածինի խորհուրդով լեցուց կաթուղիկէները եւ մեր խաչելութեան երկար ճամբուն վերջը՝ մատնանշեց յարութեան յոյսը: Ազգային մեր գիտակցութիւնը նորէն բոլորեց իր իսկական աղբիւրէն, մեր հայրերու հաւատքէն:

Անգամ մը եւս ականջ տանք Կոյոսին, թերեւս պատգամ մը ունի նաեւ մեզի, մեր օրերուն:

Շ.

